

Avusturya Okulu'nun Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi*

Richard M. Ebeling**

Avusturya Okulu'nun konjonktür dalgalanmalarıyla ilgili teorisi ilk olarak Ludwig von Mises tarafından geliştirilmiştir. Kendisi teorisini Avusturyalı hocası Eugen von Böhm-Bawerk'in daha önceki fikirleri ve İsveçli iktisatçı Knut Wicksell'in yazıları üzerine bina etmiştir.

Avusturya iktisatçılarının, özellikle Böhm-Bawerk'le başlayarak, bir bütün olarak üretimin zaman aldığı ve gerekli tüm üretim süreçlerinin bir sürecin başlamasından nihai mamulün satışa hazır hale gelip tüketicinin kullanımına sunulmasına kadar geçen süreyi ihtiva ettiğini vurguladıklarını görmüştük. Yine Avusturya iktisatçıları zaman alan üretim sürecinin gerçekleşebilmesi için tasarruf gerektiğini açıklamışlardır. Tasarruflar, kaynakların daha doğrudan tüketim alanlarından, sermaye sağlama ve "karmaşık" üretim süreçlerinde kullanılacak mal ve kaynak temini anlamında yatırıma kaydırılması için gereklidir.

Tasarruflar, mal ve kaynaklarının mevcut tüketiminden vazgeçerek, bunları üretim süreçlerinde kullanılmak üzere talep edenlere aktaracak

* "The Austrian Theory of the Business Cycle", <http://www.fee.org/vnews.php?nid=5472>.

** Foundation for Economic Education'in başkanı.

piyasa oyuncularının zaman tercihlerinden ortaya çıkar. Bu kaynakları arz ve talep edenlerin piyasadaki etkileşimleri tasarruflarla yatırımın dengesini sağlayan piyasa faiz oranlarını oluşturur. Aynı zamanda, tasarrufların sürekliliğini sağlayacak fonların uzun vadede mevcut olacağı varsayımıyla, geçici piyasa mübadelelerinden kaynaklanan tasarruflar başarıyla üstlenilip sürdürülecek üretim periyotlarının sınırlarını da belirleyecektir (Bkz. "Monetary Central Planning and the State- Part VIII" *Freedom Daily*, August 1997).

1898 yılında Wicksell *Faiz ve Fiyatlar*'ı yayınladı. Böhm-Bawerk'in sermaye ve zaman alan üretim süreci teorisini adapte ederek bir adım ileri götürdü. Wicksell fiilî piyasalarda malların doğrudan doğruya birbirleriyle mübadele edilmediğini izah etti. Para, tasarrufların potansiyel yatırımcı ve kredi kullananlara transferi de dâhil, tüm işlemlerde aracı rolü oynar. Bireyler tüketimde harcamadıkları gelirlerini para olarak tutarlar. Daha sonra bu paralarını piyasadaki işlemlerde finansal aracı olarak rol oynayan bankalara borç verirler.

Bankalar, çok sayıda insanın para tasarruflarını bir havuzda toplar ve tasarruf arzıyla yatırım talebi arasındaki dengeyi sağlayacak şekilde, piyasada ortaya çıkan faiz oranından, kredibilitesi olan isteklilere bu parayı ödünç verirler. Parayı ödünç alanlar ise kaynak, sermaye ve emek temini talebiyle bu parayı kullanarak piyasaya girerler. O hâlde, para talebindeki düşüş ve tasarruflar sebebiyle tüketim mallarının düşük fiyatlar -ve talepteki artış ve yatırım borçlanması sebebiyle tüketim mallarının parasal fiyatının yükselmesi- piyasanın kaynaklar ve işgücünü, tüketime dönük kullanımdan, sermaye kullanan üretim amaçlarına yönlendirmesine sebep olur.

Ancak, Wicksell, paranın tasarruf ve yatırım kararlarını birbirine bağlayan aracı bağlantı olması sebebiyle tasarruf-yatırım sürecinde alışılmı-şın dışında ve ters bir dengesizliğin ortaya çıkabileceğine işaret etmiştir. Varsayalım, toplumun tasarrufları bir yıllık üretim sürecini tamamlamaya yetecek düzeyde olsun. Yine, devletin para ile ilgili kurumları, ödünç verme amaçları doğrultusunda bankalara aktarılan parayı arttırsın. İlave ödünç verilebilir fonlara ödünç alacak kişileri çekebilmek için bankaların faiz oranlarını düşürmeleri gerekir.

Parasal genişlemeye bağlı düşük faiz oranları, sonlanana kadar daha fazla zaman alacak yatırım projelerinin şimdiki değerini arttıracaktır.

Piyasa

Şimdi de parayı ödünç alanların iki yıllık bir üretim sürecini kapsayacak yatırım projesi üstlendiklerini düşünelim. İki yıllık yatırım projesine, kaynak ve işgücü için artan para talepleri sebebiyle, bir yıllık yatırım projesindeki bazı üretim faktörlerinin çekilmesi gerekebilir. Neticede, ilk yılın sonunda müşterilere sunulmak üzere daha az tüketim malı piyasaya çıkacaktır. İlk yılın sonunda daha az tüketim malı piyasaya sunulduğunda ise tüketim mallarının fiyatları yükselecek ve tüketiciler yüksek fiyatlar karşısında tüketim malı almayı kısıcaklardır. Wicksell, tüketicilerin tasarrufa zorlanacağını, yani şimdi daha az tüketip ikinci yıl geçip iki yıllık yatırım projesi sonlanıp tüketecek daha fazla mal arzı oluşana kadar bekleyeceklerini söyler.

Aynı zamanda, piyasada kaynak ve mallar için teklif edilen para arzı arttıkça fiyatlar artma eğilimine girecek, neticede süreç boyunca toplumda genel bir fiyat enflasyonu yaşanacaktır. Eğer devlete ait para otoriteleri para arzı süresini arttırırsa, Wicksell'in fiyatların artışının sonu gelmeyen "kümülatif süreci" olarak adlandırdığı durum başlayacaktır.

Para ve Kredi Teorisi (1912, 2.Baskısı 1924) adlı kitabında Ludwig von Mises Wicksell'in parasal genişlemenin üretim ve fiyatlar üzerindeki etkisiyle ilgili analizini ana hatlarıyla kabul etmektedir. Ancak kitabında Mises Wicksell'in fikrini daha da geliştirmiş ve bu tür bir parasal genişlemenin sonunda "iktisadî krize" yol açacağını ve "konjonktür dalgalanmaları" olarak bilinen olaylar dizisini ortaya çıkaracağını göstermiştir.

Mises piyasadaki iki tür kredi arasında ayırım yapmaktadır: "mal kredileri" ve "dolaşım kredileri". Mises'in öğrencisi ve Avusturya Okulu konjonktür dalgalanmaları teorisinin ilk izleyicilerinden Fritz Machlup bu iki tür krediyi "transfer kredileri" ve "yaratılan krediler" olarak adlandırmaktadır. Mises'in yapmaya çalıştığı ayrımı daha net gösterdiği için biz bu ikinci kavramı kullanacağız.

Para arzında hiç artış olmasaydı, gelirlerden yapılacak parasal tasarruflar, gelir sahiplerinden potansiyel yatırımcılara kaynak ve işgücü için gerçek bir transferi ifade edecekti. Tasarruf edenler, paralarını hemen tüketimde kullanmak yerine, yatırımlardaki gerçek kaynakların gerçek parasal değerleri karşılığında kaynağı borç vermiş olacaktı. Bu yatırım amaçlı gerçek kaynakların "transfer kredisi" zamanı geldiğinde üzerinde anlaşılan faizden tasarruflara geri ödenecekti. Dolayısıyla, geri öde-

nen toplam paranın daha fazla tüketim amaçlı reel mal ve hizmet isteme kapasitesi olacaktır. Yine, transfer kredileri ile yürütülen yatırım projelerinin uygun tasarruflarla ve borç süresiyle tutarlı zaman aralıkları olacaktır. Ancak, devletin para otoritelerinin piyasa faiz oranlarınca dengelenen tasarruf ve yatırım dengesini bozma yeteneği mevcuttur. Para arzını genişletebilme imkânıyla, para otoriteleri borç verme amaçlı kredi yaratabilirler. “Yaratılan krediler” piyasa süreci amaçları açısından transfer kredilerinden ayırt edilemez. Çeşitli mal ve hizmetlerin piyasada mübadelesinde önerilen tüm diğer para birimi çeşitleriyle değiştirilebilir mübadele aracını temsil eder. Dolayısıyla, bu ilave birimler parasal genişleme öncesinde mevcut para arzı birimi olarak piyasa işlemlerinde hemen kabul edilir.

Mises burada önemli bir fark olduğunu ileri sürer: Borç piyasasında kendilerine önerilen transfer kredilerini alan yatırımcılarca kaynak ve işgücünün kullanımı talebindeki artışı dengelemek üzere, normal olarak bir öncekine nazaran daha fazla tasarruf etme kararını izleyecek mal, hizmet ve kaynak için tüketici talebinin azalması söz konusu değildir.

Bu noktada Mises, paranın, mantıksal olarak birbirini izlemesi gereken olayları açıklamada kullanmaktadır (Bkz. “Monetary Central Planning and the State-Part VI” *Freedom Daily*, June 1997). Yeni yaratılan krediyle, borç alan yatırımcılar daha uzun süreli yatırım projelerini başlatabilmek için tüketim malı üretiminde kullanacakları kaynak ve işgücünü daha kısa zaman aralığına sahip yatırım projelerinden çekeceklerdir. Daha uzun vadeli yatırım faaliyetlerine kaynak ve işgücünü çekmek için yatırımcıların üretim faktörlerine ekonomideki alternatif kullanım alanlarına göre daha fazla para ödemesi gerekecektir. Yeni yaratılan kredi daha yüksek gelir olarak artık üretim faktörlerine geçecektir. Bunlar yeni yaratılan paranın “ikinci sıradaki” alıcıları hâline gelecektir. Üretim faktörleri zaman tercihi açısından değişime uğramadıkça ve dolayısıyla tasarruf eğilimi değişmedikçe, para arzı artmadan önceki gerçek tüketim malı talepleri değişmeyecektir. Yani, önceden olduğu gibi gelirlerinin aynı oranı olmak üzere, nihaî mal ve hizmet talebi amaçlı para talebini arttıracaklardır.

Neticede, tüketim malları fiyatları yükselmeye başlayacaktır. Ancak, kaynakların tüketim malı üretiminden çekilmeye başlanmasıyla, piyasada bu tür malların miktarı azalacak, bu da tüketim malı fiyatlarını arttı-

racaktır. Üretim faktörleri istenen tüketim mallarına yöneldikçe, bu malların satıcı ve üreticileri yeni yaratılan paranın “üçüncü sıradaki” alıcıları hâline gelir. Tüketim malı üretenler bu defa kıt üretim faktörlerini tüketim malı üretimine çekip daha kısa süreli yatırım projeleri gerçekleştirmek ve tüketim mallarını bir an önce piyasaya sürmek için çaba gösterirler. Üretimin nihaî tüketici aşamasına daha yakın faaliyetlere çekilen üretim faktörleri yeni yaratılan paranın “dördüncü sıradaki” alıcıları hâline gelir.

Başlangıçta borç piyasasından yaratılan kredileri alanlar tüketim malı piyasasına kaymaya başlayan üretim faktörü miktarının artan maliyetini karşılayabilmek için bazı uzun vadeli projelerini tamamlamakta zorlanabilirler. Bu tür uzun vadeli yatırım projelerinin finansal olarak sürdürülmesi giderek zorlaştıkça bir “kriz” ortaya çıkar. Başlanan projelerin sürdürülebilmesi için bankalardan talep edilen ilave ödünç fonlar piyasa faiz oranlarını yükseltir ve ekonomideki yatırım sektörlerini daha büyük bir krize sokar. Konjunktür dalgalanmaların genişleme veya “boom” aşaması, daha fazla uzun vadeli projenin iptaliyle artık daralma veya “depresyon” aşamasına geçer ve neticede iktisaden sürdürülemeyen uzun vadeli üretim süreçlerinde sermaye batırılmış olur.

Bu yatırım faaliyetlerinin bir kısmının geçici olarak kurtarılabilmesinin yegâne yolu devletin parasal otoritesinin daha fazla yaratılan kredi şeklinde para arzını arttırmasıdır. Ancak bu durum da kaçınılmaz sonuçlar doğuracak şekilde işleyecek bir süreç olacaktır. Eğer para otoritesi para arzını daha da arttırarak kaçınılmaz sonucu engellemeye kalkarsa, sonuç toplumun para sistemini bozup yok edecek yüksek fiyat enflasyonu olacaktır.

Bu analizden Mises'in çıkardığı sonuç, modern toplumdaki konjunktür dalgalanmaların sebeplerinin piyasa ekonomisindeki bazı temel kusurlarda olmadığıdır. Aksine bunun basit sebebi devletin manipülasyonu ile para ve kredinin yanlış yönetimidir.

Çeviren: Bahadır Akın